

Осадчий Є. С.

кандидат економічних наук, докторант,
доцент кафедри менеджменту банківської діяльності
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

Osadchyi I. S.

Candidate of Economic Sciences, PhD,
Assistant Professor of Management of Banking
Kyiv National Economic University Named after V. Hetman

НАПРЯМИ КАПІТАЛІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ ЗА УЧАСТІ ДЕРЖАВИ

CAPITALIZATION OF BANK INSTITUTION WITH THE PARTICIPATION OF THE STATE

Анотація. У статті розглянуто основні сучасні методи збільшення капіталізації банків за участю держави. Визначено цілі, для яких проводиться додаткова капіталізація банківських установ. Проведений порівняльний аналіз рівня концентрації банківської системи України із країнами світу.

Ключові слова: банківська установа, концентрація капіталу, капіталізація, статутний капітал, регулювання, індекс Херфіндаля-Хіршмана.

Постановка проблеми. Проблема удосконалення фінансового механізму капіталізації банків зумовлює об'єктивну необхідність дослідження сучасної вітчизняної практики формування капіталу банків, порядку оцінювання величини та визначення рівня його адекватності потребам розвитку економіки України, а також пошуку ефективних шляхів і джерел нарощення обсягів капіталізації, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної банківської системи і збереженню її національних пріоритетів в умовах глобалізації фінансових ринків. З огляду на це актуальним є зростання капіталізації вітчизняної банківської системи як необхідної умови її розвитку, забезпечення фінансової стійкості та надійності в умовах глобальних викликів. Банківська система на певних етапах свого розвитку потребує підвищення капіталізації як необхідної умови підтримки її стійкості, що зумовлено:

– збільшенням частки проблемних кредитів у кредитних портфелях банків, що передбачає покриття збитків за рахунок власного капіталу;

– значними валютними ризиками, зважаючи на девальвацію національної валюти;

– загальносвітовою тенденцією до розширення діяльності банків за межі національних економік, що об'єктивно потребує збільшення рівня капіталізації, виходячи із загальносвітових нормативів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В основі сучасних досліджень теорії і практики державного регулювання капіталізації лежать фундаментальні праці Дж. Кейнса й М. Фрідмана. Проблеми, пов'язані з оцінюванням рівня капіталізації, досліджують такі вчені, як М. Алексеєнко, В. Геєць, О. Барановський, М. Діба, Л. Примостка, В. Корнєєв та багато інших вітчизняних і зарубіжних науковців.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на чималу кількість робіт з проблематики капіталізації банківської системи, недостатньо дослідженими залишаються питання, пов'язані з роллю держави у підвищенні капіталізації банківських установ в умовах фінансової нестабільності та рівня концентрації банківської системи.

Мета статті полягає у визначенні методичних підходів до підвищення капіталізації банківської системи України з урахуванням зарубіжних практик та ролі держави в цьому процесі в умовах фінансової нестабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток української економіки та сучасний характер міжнародних фінансових відносин України з іншими країнами залежить від багатьох факторів, і основоположним є фактор капіталізації та концентрації капіталу у фінансовій і банківській системах. Неперервний процес фінансової глобалізації та лібералізація режиму міжнародного руху капіталу, зростання конкуренції між фінансово-кредитними інститутами та розвиток фінансових інновацій привели до прискорення процесів капіталізації та концентрації капіталу фінансово-кредитними установами. Консолідація капіталу фінансово-кредитних інститутів стала визначальним явищем як у світовій економіці, так і в Україні.

Результати аналізу ефективності функціонування фінансового механізму капіталізації банків у 2007–2017 рр., незважаючи на високі показники власного капіталу, обсягу регулятивного капіталу та виконання нормативів достатності капіталу, дають змогу стверджувати про вельми низький рівень капіталізації фінансової та банківської систем України.

Правління Національного банку України 4 лютого 2016 р. прийняло постанову № 58, якою внесені зміни до графіків приведення банками статутного та регулятивного капіталу до мінімального розміру, передбаченого банківським законодавством. Згідно із Законом України «Про банки та банківську діяльність» мінімальний розмір статутного капіталу на момент державної реєстрації банку не може бути меншим ніж 500 млн. грн.

Для вже працюючих банків, статутний капітал яких не відповідає цій вимозі, Національний банк розробив графік поступового приведення його розміру до відповідності із вимогами. Згідно із законодавством, статутний капітал банків має бути не меншим ніж 120 млн. грн. до 17 червня 2016 року і поступово збільшений до рівня 500 млн. грн. до 11 липня 2024 року.

Постановою № 58 Національний банк переглянув графік збільшення розміру статутного капіталу банків в межах встановленого законодавством строку. Так, банки мали встановити його до розміру, не меншого ніж:

- 120 млн. грн. – до 17 червня 2016 р.;
- 300 млн. грн. – до 11 січня 2017 р.;
- 400 млн. грн. – до 11 січня 2018 р.;
- 450 млн. грн. – до 11 січня 2019 р.;
- 500 млн. грн. – до 11 липня 2024 р.

Таким чином, починаючи з 2017 р. банки мали б пришвидшити графік збільшення мінімального капіталу. НБУ аргументував цей крок тим, що це дасть змогу підвищити їх фінансову стійкість, спроможність протистояти ризикам, збільшення капіталу дасть змогу почати відновлення кредитування економіки, що є одним із чинників прискорення економічного зростання країни [1].

Хоча Національний банк України (НБУ) скасував свою постанову № 58 від 4 лютого 2016 р. з вимогою до банків наростити статутний капітал до 300 млн. грн. до 11 січня 2017 р. Відповідне рішення закріплене прийнятою 11 січня 2017 р. постановою правління НБУ № 2.

Тобто можна стверджувати, що постанова № 58 мала суто політичний характер з метою ліквідації фінансово-кредитних установ, що входили до системи інтересів «попередньої» влади. Останньою жертвою цієї постанови став ПАТ «Платинум банк», який 01.01.2017 р. НБУ визнав неплатоспроможним.

Під впливом професійних учасників фінансового ринку Національний банк із великим запізненням відмовився від форсованого графіку докапіталізації банків, пом'якшивши свої вимоги та скасувавши резонансну Постанову № 58 від 04.02.2016 р. Цією постановою НБУ за ширмою термінової докапіталізації банків унормував штучне усунення з ринку стабільно працюючих малих та середніх банків України. А фактично це був перерозподіл власності шляхом зачистки ринку від більшості невеликих фінансових установ. Адже прийнятий у 2014 р. Закон про підвищення мінімального статутного капіталу банків вимагав розроблення поетапного (протягом 10 років) плану, що і було закріплено Постановою НБУ № 464 від 06.08.2014 р., зокрема: 120 млн. грн. – до 17 червня 2016 р.; 150 млн. грн. – до 11 липня 2017 р. тощо. Однак НБУ за незрозумілих підстав скасував реалістичний графік збільшення статутних капіталів банків, кардинально змістивши строки капіталізації на значно менші терміни за абсолютно нелояльним до невеликих банків графіком (Постанова № 58). А також заблокував можливість капіталізації з використанням прибутку попередніх періодів. За умов кризових явищ в економіці країни та незначного запланованого урядом росту ВВП виконати вимогу НБУ українським акціонерам було практично неможливо, що привело б до ліквідації більшості банків з українським капіталом вже на початку 2017 р.

Врешті НБУ пом'якшив вимоги щодо докапіталізації Постановою № 242 від 07.04.2016 р. Пункт 1 постанови Правління Національного банку України від 06 серпня 2014 р. № 464 «Про приведення статутного капіталу банків у відповідність до мінімально встановленого розміру» (зі змінами) викладено в такій редакції: «1. Банки, статутний капітал яких не відповідає вимогам частини першої статті 31 Закону України «Про банки і банківську діяльність», зобов'язані привести його розмір у відповідність до вимог цього закону, а саме до розміру, не меншого, ніж:

- 120 мільйонів гривень – до 17 червня 2016 року;
- 200 мільйонів гривень – до 11 липня 2017 року;
- 300 мільйонів гривень – до 11 липня 2018 року;
- 400 мільйонів гривень – до 11 липня 2019 року;

- 450 мільйонів гривень – до 11 липня 2020 року;
- 500 мільйонів гривень – до 11 липня 2024 року».

Таким чином, мінімальний розмір статутного капіталу має становити 120 млн. грн., а після 11 липня 2017 року він повинен бути не меншим ніж 200 млн. грн. Пропонуємо проаналізувати кількісні показники у банківській системі щодо виконання нормативу мінімального розміру статутного капіталу, табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл банків за сплаченим статутним капіталом у 2015–2017 рр. [2]

Розмір статутного капіталу	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017
кількість банків, які мали банківську ліцензію, із них:	163	120	100
статутний капітал менше ніж 120 млн. грн.	30	28	1
статутний капітал від 120 до 200 млн. грн.	46	30	42
статутний капітал від 201 до 300 млн. грн.	25	18	16
статутний капітал від 301 до 500 млн. грн.	21	13	11
статутний капітал від 501 і більше	41	31	30

Як видно з таблиці 1, у 2015 р. був 41 банк, що виконував норматив у понад 500 млн. грн., але уже у 2017 році таких банків було 30. Тобто різниця становила 10 банків, які виконували нормативи Н1 і були досить потужними конкурентами у майбутньому. Дзеркальна тенденція спостерігається і в групі виконання нормативу від 301 до 500 млн. грн. Так, у 2015 р. таких банків було 21, а уже в 2017 р. – 11. Щодо малих банків які займалися «вживанням» на кредитному ринку на протязі 2014–2017 рр., пропонуємо проаналізувати рис. 1.

Як видно із рис. 1, докапіталізації потребує значна група невеликих банків, серед яких левову частку займають банки з національним приватним капіталом. До аналізу потрапила група банків, які повинні збільшити свій капітал до 200 млн. грн. у 2017 р. та до 300 млн. грн. у 2018 р.

Про низьку концентрованість банківського ринку України свідчать результати розрахунків ННІ: в період із 1998 до 2017 р. середнє значення ННІ становило 454 пункти, стандартне відхилення показників – 119. Наприкінці III кварталу 2017 р. ННІ сягнув максимального значення – 836. Проте загальна банківська концентрація в Україні досі лишається низькою як із позиції жорсткіших нормативів ЄС (1000), так і з позиції більш м'яких у США (1500), що сприяє лібералізації ринку злиття і поглинання (див. рис. 2).

У динаміці рівнів концентрації банківської системи України явно простежується чотири фази:

1) 1998–2001 рр. – різке падіння ННІ з 639 до 400 унаслідок реформатування структури ринку і згладжування нерівності в результаті серії ситуацій ліквідації, злиття і поглинання, зростання середніх приватних банків з одночасним зменшенням частки ринку попередніх лідерів – пострадянських банків;

2) 2002–2007 рр. – поступове зниження індексу до рівня 346. Припускаємо, що ключовим драйвером було посилення ринкових позицій банків «середнього ешелону», в тому числі внаслідок розвитку роздрібного банкінгу та приходу іноземного капіталу;

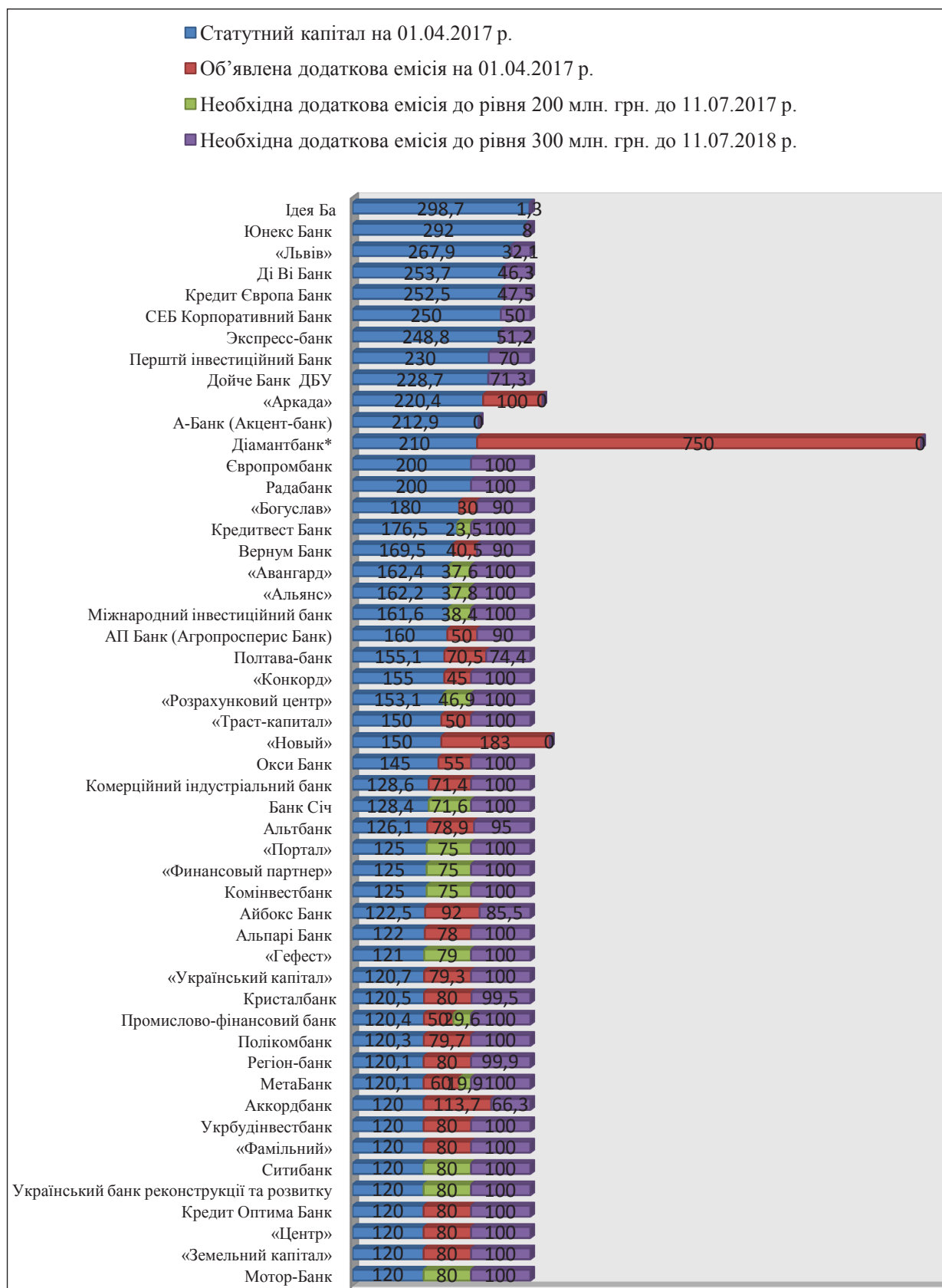

Рис. 1. Докапіталізація невеликих банків у 2017–2018 рр.

*Діамантбанк – Виконавча дирекція Фонду гарантування вкладів фізичних осіб прийняла рішення від 23 травня 2017 р. № 2075, відповідно до якого продовжено строк тимчасової адміністрації у ПАТ «ДІАМАНТБАНК» з 24 травня 2017 року до 23 червня 2017 року включно.

Рис. 2. Динаміка ННІ за активами банківської системи України з 1998 до 2015 р. [2]

3) 2008–2013 рр. – посилення концентрації до ННІ = 517 після хвилі ліквідацій за результатами кризи та збільшення ринкової частки лідерів ринку;

4) 2014–2017 рр. – прискорення темпів зростання індексу і досягнення максимального значення ННІ = 836 у результаті закриття понад 60 банків на етапах очищення і трансформації банківської системи.

Як бачимо, динаміка рівнів концентрації в Україні не збігається з фазами економічного циклу, оскільки фінансова криза в 2008–2009 рр. характеризувалася мінімальними рівнями ННІ, а в 1998 р. і 2014–2017 рр. – локальними максимумами.

На кінець третього кварталу 2017 р. зафіксовано максимальні значення CR3 = 45%, CR5 = 53%, CR10 = 71%. Як бачимо, останніми роками концентрація ринку посилюється, хоча порівняно з країнами ЄС є поки невисокою.

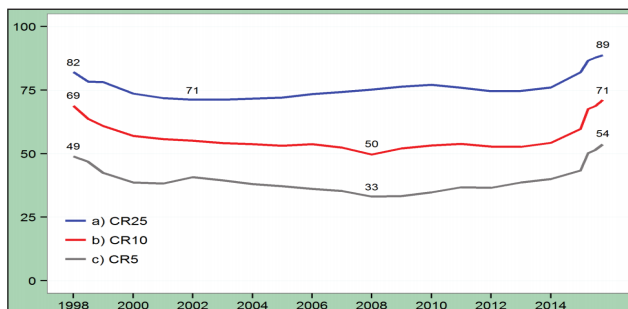

Рис. 3 Динаміка показників концентрації за активами банківської системи України [3]

Точніша інтерпретація даних із динаміки концентрації та нерівності у банківській системі України потребує зіставлення вітчизняних показників з аналогічними коефіцієнтами інших країн світу. Адже остаточне спростування міфу про загрозу концентрації можливе за умови її порівняння не лише із нормативними, а й із фактичними закордонними показниками.

Так, за нашою гіпотезою, банківський ринок України недостатньо концентрований порівняно з європейськими країнами. Для порівняння розрахованих значень концентрації з європейськими було використано дані про рівень ННІ та CR5 країн ЄС станом на 01.01.2017 р. (ЕЦВ, 2017). Згідно з даними ЄЦВ, ринкова концентрація в Європі продовжує висхідний рух, розпочатий у докризовому періоді (див. рис. 4). Зростання індексів концентрації в ЄС, як і в Україні, зумовлене в основному зниженням кількості кредитних інституцій.

До країн, у яких банківські сектори максимально концентровані, належать Естонія, Греція, Нідерланди, тоді як найменш концентрованими є банківські системи Німеччини, Люксембургу, Фінляндії, Австрії та Італії.

Менші за розміром країни ЄС (за винятком Австрії, Ірландії та Люксембургу) мають значно вищі, ніж Україна, показники концентрації (рис. 5).

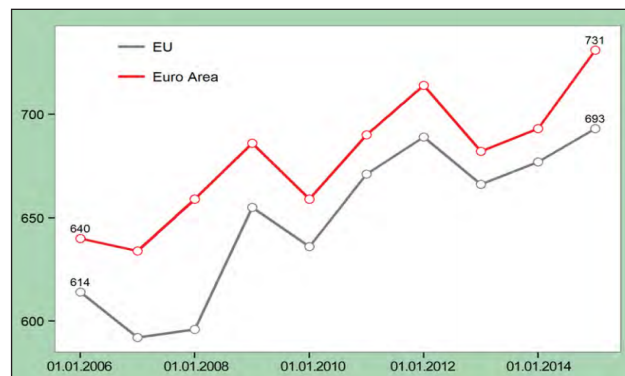

Рис. 4. Динаміка банківської концентрації (ННІ) в Єврозоні та ЄС [3]

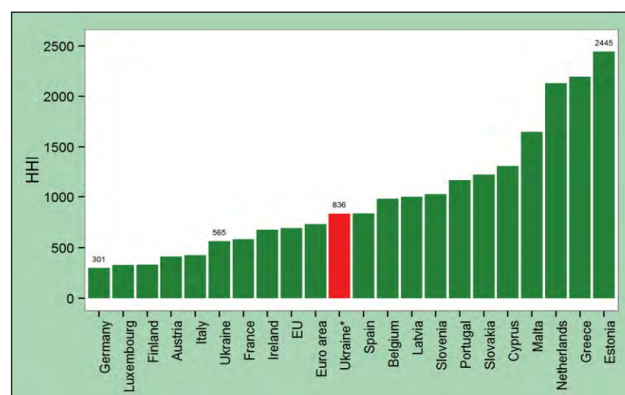

Рис. 5. Рівень концентрації банківських систем країн Європи (ННІ), 2017 р. [4]

Загалом на 2017 р. ринкова концентрація (виміряна часткою активів п'яти найбільших банків – CR5) варіювалася від 95% у Греції до 32% у Німеччині та Люксембурзі. Різностороння динаміка концентрації в країнах ЄС свідчить про те, що європейський тренд із посилення концентрації не є повністю однозначним, а зростання усереднених показників було значною мірою зумовлене більшою вагою національних економік із позитивним приростом, а також значним потенціалом для концентрації з огляду на історичну фрагментованість їхніх банківських систем. Причини високого приросту банківської концентрації в Україні, як і в ФРН та Італії, також пов'язані з низкими стартовими рівнями і значними можливостями для зростання, темпи якого можуть суттєво знизитися після входження до зони помірної концентрації. Тому помилкою буде пряма екстраполяція нинішніх темпів концентрації банківського ринку України.

Україна за сумарною часткою активів п'яти найбільших банків знову опинилася нижче від загального показника по ЄС, однак протягом року істотно піднялася в ренкінгу. За підсумками III кварталу 2015 р. вітчизняний показник CR5 вищий за відповідний індекс концентрації банківського ринку країн Єврозони на 2015 р. Як бачимо, банківський ринок України не настільки концентрований за активами, як ринки багатьох країн ЄС, при цьому середньоєвропейського рівня концентрації вже досягнуто.

Висновки. Отже, проблемою розвитку банківської системи України є занадто низький рівень капіталізації, що приводить до витіснення національних банків іноземними. Недостатність фінансових ресурсів у банківському секторі затримує економічне зростання країни.

Тому запропоновано систему показників капіталу банків, що дає можливість зробити комплексну оцінку темпу зростання капіталу, його адекватності сформованим активам, ефективності використання та взаємозв'язку з іншими чинниками (зовнішніми та внутрішніми), та визначає рівень достатності капіталу банків за такими основними напрямками, як визначення основних показників достатності капіталу банків, аналіз адекватності капіталу, ефективність використання ресурсів, оцінка залежності банківського капіталу від інших економічних категорій.

Збільшуючи рівень капіталізації, банки підвищують свою конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, і забезпечують фінансову стабільність економіки України, тому необхідно використовувати варіанти підвищення капіталізації національних банків (рис. 6).

Реформування банківської системи приведе до об'єднання невеликих банків як одного зі шляхів їх подальшого розвитку. Злиття могло б полегшити фінансовим установам виконання графіка капіталізації, а також поліпшити значення економічних нормативів і оптимізувати адміністративні витрати. Але для масового поширення таких угод поки що, на жаль, існує низка перешкод, у тому числі недосконалість чинної процедури об'єднання банків, яка досить складна і розтягнута в часі [6, с. 155].

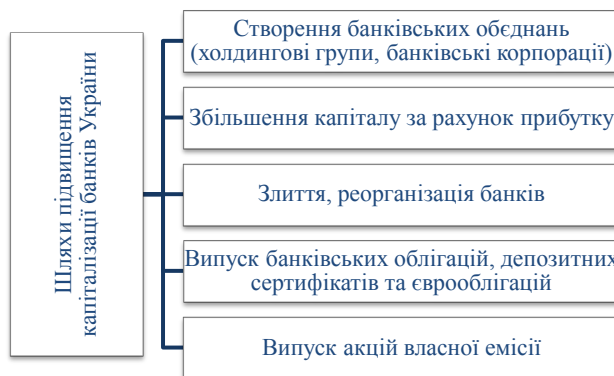

Рис. 6. Шляхи підвищення капіталізації банків України [5, с. 671]

Сукупний ефект від зазначених заходів, безумовно, сприятиме відновленню довіри до банківської системи та підвищенню капіталізації банківської системи України, а також підвищить конкурентоспроможність вітчизняних банків на світовому фінансовому ринку та забезпечить фінансову стабільність національної економіки на шляху інтеграції у світове господарство. Це, у свою чергу, стимулюватиме розвиток реального сектору економіки і створить умови для формування стабільного конкурентного середовища у банківській сфері та національної безпеки країни загалом.

Список використаних джерел:

1. Український кредитно-банківський союз. НБУ зумів скасувати резонансну постанову з докапіталізації – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.kompass.ua/news/ukbs_nbu_zumiv_skasuvati_rezonansnu_postanovu_z_dokapitalizacii/2017-01-17-41329.
2. Офіційний сайт НБУ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
3. Group of Governors and Heads of Supervision announces higher global minimum capital standards. [Electronic resource]. September 12, 2015. It is accessMode: <http://www.bis.org/>.
4. Group of Governors and Heads of Supervision announces higher global minimum capital standards. [Electronic resource]. September 12, 2017. It is accessMode: <http://www.bis.org/>.
5. Осадчий Є.С. Механізм капіталізації кредитних установ в Україні / Є.С. Осадчий // Глобальні та національні проблеми економіки – електронне наукове фахове видання, засноване Миколаївським національним університетом імені В.О. Сухомлинського – 2016. – № 9. – С. 669-674. (0,6 д.а.).
6. Осадчий Є.С. Роль капіталізації у забезпеченні фінансової стійкості кредитних установ / Є.С. Осадчий, Р.А. Рябий // Вісник Одеського національного університету – наукове фахове видання, засноване Одеським національним університетом імені І.І. Мечникова – 2016. – № 3. – С. 156-160. (0,5 д.а.).

Summary. Modern methods of increase in banks capitalisation are considered. The purposes are designated for which the additional capitalization of the bank structures is carried out. Conducted a comparative analysis of the level of concentration of the banking system of Ukraine with the countries of the world.

Key words: banking institution, capital concentration, capitalization, authorized capital, regulation, Herfindahl-Hirschman index.

Аннотация. В статье рассмотрены основные современные методы увеличения капитализации банков с участием государства. Определены цели, для которых проводится дополнительная капитализация банковских учреждений. Проведен сравнительный анализ уровня концентрации банковской системы Украины со странами мира.

Ключевые слова: банковское учреждение, концентрация капитала, капитализация, уставный капитал, регулирование, индекс Херфиндаля-Хиршмана.